

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ НЕСТІЙКОСТІ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Трохименко В.І.

Досліджено теоретичні засади державного регулювання ринку банківських послуг як складової фінансового ринку за умов посилення нестійкості світової фінансової системи. Зокрема визначено сутність та цілі державного регулювання зазначеного ринку, проаналізовано переваги та недоліки реорганізації вітчизняної системи банківського регулювання та нагляду, обґрунтовано практичні рекомендації щодо удосконалення системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг в Україні.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, ринок банківських послуг, державне регулювання ринку банківських послуг, банківський нагляд, фінансова криза

ВСТУП

В міру розвитку фінансової глобалізації національні фінансові ринки все інтенсивніше інтегруються у єдиний простір, що призводить до активізації міжнародних потоків капіталу, посилення конкуренції у зв'язку з використанням новітніх технологій та фінансових інновацій, скорочення традиційних видів банківського обслуговування, універсалізації банківської діяльності, лібералізації фінансових ринків тощо. Разом з тим інтенсифікація залучення зовнішнього капіталу з метою забезпечення національної економіки необхідними для інвестицій коштами підвищує їхню вразливість до зовнішніх шоків, пом'якшити які можна завдяки реалізації ефективної державної політики у фінансовій сфері. Однак світова фінансово-економічна криза останніх років достатньо довела недосконалість механізму державного управління розвитком фінансового ринку більшості країн світу. Відтак дослідження проблем державного регулювання ринку банківських послуг є актуальною проблемою економічної науки та господарської практики в контексті формування сприятливих умов для ефективного функціонування та підвищення глобальної конкурентоспроможності національної економіки.

Зазначені проблеми перебувають у центрі уваги відомих вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, окремим теоретичним питанням державного регулювання та нагляду за ринком банківських послуг та фінансового ринку в цілому присвячені праці О. Барановського, А. Гальчинського, В. Гейця, О. Дзюблюка, І. Лютого, В.Л. Смагіна, В.П. Унінець-Ходаківської, В. Усокіна, Е. Уткіна, О. Чуб. Проблеми реформування вітчизняної системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг висвітлені в роботах О. Ковалю, В. Мішенка, С. Мошенського та ін. Проте відсутність єдиного підходу та універсальних рекомендацій щодо

побудови системи ефективного державного регулювання ринку банківських послуг породжує необхідність подальших наукових пошуків у цій царині.

Метою статті є дослідження теоретичних засад державного регулювання та нагляду за ринком банківських послуг в Україні з метою мінімізації негативних наслідків глобалізації та ефективного протистояння світовим фінансовим кризам.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- 1) дослідити сутність та цілі державного регулювання ринку банківських послуг;
- 2) виявити переваги та недоліки реорганізації існуючої системи банківського регулювання та нагляду в Україні;
- 3) обґрунтувати практичні рекомендації щодо удосконалення системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг в Україні.

Методологічну основу пропонованої статті становлять історико-логічний та системно-структурний підходи до аналізу економічних явищ та процесів. Дослідження проведене з використанням методів наукової абстракції, аналізу, синтезу, індукції, дедукції та порівняльних характеристик.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загально визнано, що на сучасному етапі розвитку світогосподарської системи важливою складовою економіки розвинутих країн є ринок послуг, що пояснюється підвищенням ролі та значення новітніх факторів виробництва, зростанням потреб населення, швидкими темпами науково-технічного прогресу, посиленням інтернаціоналізації та транснаціоналізації економіки. З урахуванням того, що у світі налічується близько 800 видів послуг, йдеться про появу нового типу економіки – послугоінтенсивної [13, с. 53].

Аналіз засвідчує, що характерною ознакою такої економіки є постійне зростання попиту на фінансові послуги та, зокрема, послуги банківської

Трохименко Вікторія Іванівна, аспірантка, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 0663321996, e-mail: trohim_v@ukr.net

системи як головного фінансового посередника, що задовольняє потреби реального сектору економіки та населення у фінансових ресурсах. При цьому інтеграція ринків, лібералізація фінансів і торгівлі, використання новітніх фінансових інструментів і стрімкі технологічні зміни призводять до зростання сфери фінансових послуг фактично у всіх розвинених економіках та економіках, що розвиваються.

Як відомо, об'єктивною передумовою функціонування ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах між економічними агентами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів. Однак серед науковців досі немає згоди щодо трактування понять «фінансовий ринок» та «ринку фінансових послуг», які залежно від контексту, можуть використовуватись як синоніми, набувати специфічних змістовних відтінків або ж навпаки, інтегруватися в єдиному понятті.[13, с. 52].

У найбільш повному розумінні фінансовий ринок – це складна сукупність економічних відносин, системно інтегрованих в структуру національної економіки та спрямованих на забезпечення функціонування сфери обігу фінансових активів, їх перерозподіл між економічними суб'єктами [9, с.25]. Як зазначає І.А. Бланк, фінансовий ринок – це ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу є різноманітні фінансові інструменти й фінансові послуги. [1]. За організаційно-інституційною структурою фінансовий ринок є сукупністю фінансових установ (банків, небанківських фінансово-кредитних інституцій, страхових компаній, інвестиційних фондів тощо) та суб'єктів (валютних й фондових бірж, депозитаріїв й реєстраторів, розрахунково-клірингових та інформаційно-консультатційних центрів тощо), які виконують посередницькі й допоміжні функції в перерозподілі фінансових ресурсів і капіталу між кредиторами й позичальниками, продавцями й покупцями фінансових активів та інструментів [13, с. 56]. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансова установа є юридичною особою, яка відповідно до закону надає одну чи кілька фінансових послуг та яка внесена до відповідного реєстру в порядку, установленому законом [2].

Таким чином, фінансові установи як професійні учасники фінансового ринку, надають певний спектр послуг у сфері своєї діяльності та формують організаційно-економічний механізм ринку фінансових послуг. Відтак можна погодитись з С. Юрієм та О. Луцишин у тому, що сфери надання фінансових послуг професійними учасниками фінансового ринку утворюють ринок фінансових послуг. Саме в цьому виявляється особлива система взаємозв'язків фінансового ринку та ринку фінансових послуг, що нерідко призводить до їх ототожнення. [13, с. 56-57].

Експерти Світової організації торгівлі структурують ринок фінансових послуг за такими основними категоріями: банківські послуги, страхові послуги, послуги з випуску всіх видів цінних паперів, послуги з управління майном та пошук і передача фінансової інформації. Важливою складовою цієї

системи є ринок банківських послуг, який відіграє визначальну роль у створенні та розподілі внутрішнього валового продукту і національного доходу, регулюванні грошового обігу, кредитуванні, фінансуванні та інших економічних і соціальних досягненнях будь-якої країни. Зростання інтересу науковців і практиків до проблем осмислення ролі та значення ринку банківських послуг зокрема припадає на кінець 60-х років ХХ ст., що пов'язано з такими основними тенденціями у розвитку світового господарства:

- активізацією міжнародних потоків капіталу та посиленням міжнародної конкуренції щодо його залучення;

- наростаючою лібералізацією фінансових ринків європейських країн і зростанням обсягів операцій на євrorинках;

- модифікацією фінансових послуг під впливом інтернаціоналізації і транснаціоналізації світової економіки, подальших зростання централізації та концентрації капіталу (особливо банківського) шляхом утворення банківських синдикатів з розміщення єврокредитних позик; посиленням тенденцій до інвестиційно-засновницької діяльності банків та укладання міжнародних угод, що регламентують капітал фінансових інститутів;

- модифікацією ринку фінансових послуг під впливом фінансової консолідації та розвитку інноваційних фінансових послуг (утворення міжнародних банківських союзів, активізація процесу міжнародних, регіональних і національних банківських злиттів і поглинань, утворення фінансових конгломератів та стратегічних фінансових альянсів банків і страхових компаній, створення транскордонних фондових бірж; формуванням єдиного глобального ринку фінансових послуг, посиленням конкуренції з боку нефінансових структур [4, с. 10].

Варто зауважити, що нині розвиток ринку банківських послуг знаходиться у сфері особливих інтересів держав світу в зв'язку з загостренням проблем забезпечення економічної безпеки національних економік за умов глобальних кризових потрясень. Аналіз засвідчує, що однією із визначальних тенденцій розвитку сучасних фінансових ринків, поряд із загальною лібералізацією економічних процесів, є тенденція до посилення їхнього державного регулювання. При цьому держава має балансувати між необхідністю забезпечення безпеки і стабільності господарського розвитку з одного боку, та економічного зростання і ринкової ефективності – з іншого.

Практика сучасного світогосподарського розвитку засвідчує, що регулювання ринку банківських послуг зокрема та фінансового ринку в цілому у різних країнах світу формується на основі таких двох підходів:

- (1) регулювання, що здійснюється переважно державними органами, і лише невелика частина повноважень з нагляду, контролю, встановлення правил проведення операцій передається об'єднанням

професійних учасників ринку – саморегульованими організаціям;

(2) передача максимально можливого обсягу повноважень саморегульованими організаціям за виконання державою основних контрольних функцій й можливості у будь-який момент втрутитися у процес саморегулювання [14].

У переважній більшості країн, в тому числі і в Україні, ступінь централізації та жорсткість державного регулювання ринку коливаються між цими двома крайніми підходами.

Важливо зауважити, за всього розмаїття підходів і методів банківського регулювання та нагляду, що використовується у різних країнах, в основі їх теоретичного обґрунтування лежать загальні цілі і судження. Зокрема, науковці виділяють три головні цілі регулювання фінансових ринків: (1) захист інвесторів від надмірного ризику збитків та інших видів шкоди, що виникає внаслідок банкрутства, шахрайства, зловживань, маніпуляцій та інших видів посадових правопорушень з боку постачальників фінансових послуг; (2) забезпечення безперерйного ефективного, надійного та результативного функціонування фінансових ринків, включаючи правильну роботу конкурентних ринкових сил (стимулювання ефективності системи); (3) підтримання стабільності й довіри до банківської системи шляхом забезпечення платоспроможності банківських структур та відвернення системного ризику [8, с. 266], [9, с. 175].

У цьому контексті цілями банківського регулювання і нагляду в Україні є підтримання стабільності й надійності банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів, боротьба з криміналізацією банківської сфери й різного роду відхиленнями від норми, недобросовісною рекламою, обмеженнями конкуренції, несвоєчасністю зарахування коштів на рахунки клієнтів тощо [8, с. 266].

Разом з тим світова фінансова криза засвідчила, що рівень ефективності регуляторів фінансового ринку в багатьох країнах, зокрема і в Україні, виявився недостатнім. Як зазначають сучасні дослідники, в умовах глобальної фінансової кризи органи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг виявили інституційну неготовність до дій у надзвичайних ситуаціях [5, с. 5]. Так, лише у 2009 р. збитки банківської системи України досягли 28 млрд. грн., тоді як прибутки у 2008 р. становили близько 7,3 млрд. грн. Стабільно прибутковими протягом 2009 р. були лише Ощадбанк, Приватбанк та Укрсоцбанк [7]. За станом на 01.01.2010 р. у десяти банках України було запроваджено тимчасову адміністрацію, щодо чотирнадцяти банків схвалено рішення про їх ліквідацію. З метою підтримки стабільності банківської системи уряд України був змушений у 2009 р. провести рекапіталізацію трьох банків на загальну суму 9,5 млрд. грн.. Нині нагальною проблемою вітчизняних банків залишається накопичення значних обсягів недіючих кредитів, які на 01.01.2010 р. становили 105,5 млрд. грн. або 13,7% від сукупних валових кредитів [5, с. 4].

Аналіз засвідчує, що функціонування сучасного ринку банківських послуг в Україні характеризується фрагментарністю, слабкістю, нестабільністю й уразливістю в умовах несприятливої кон'юнктури зовнішніх фінансових ринків і кризи внутрішньої системи фінаново-економічних відносин; неспроможністю фінансових установ та ринків протистояти кризовим явищам. Однією з причин цього є недосконалість та невідповідність регулювання і нагляду за ринком сучасним вимогам [5, с. 5].

У зв'язку з цим у наукових колах точаться дискусії щодо реорганізації системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг зокрема як складової фінансового ринку України, при цьому можна виокремити чотири альтернативні варіанти розвитку зазначеної системи:

1) подальша розбудова існуючих регуляторів (Національного банку України, ДКЦПФР і Держфінанпослуг) шляхом посилення їх незалежності;

2) створення окремого мегарегулятора.

3) створення мегарегулятора при Національному банку України.

4) запровадження двох окремих органів регулювання та нагляду (модель «твін пікс» («twin peaks»)) [7].

У більшості з цих варіантів зроблено акцент на запровадження моделі мегарегулятора як моделі об'єднаного чи інтегрованого нагляду за фінансовим ринком. Нині така модель діє у 50 країнах світу. Модель *tweap-peaks* передбачає розширення переліку функцій НБУ, зокрема, регламентування повноважень щодо регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами [3, с. 81].

При цьому основним принципом удосконалення вітчизняної системи банківського регулювання та нагляду на сучасному етапі розвитку світової економіки є подальше впровадження у банківську діяльність підходів і методів, орієнтованих на виявлення проблем у діяльності банківської установи на ранніх стадіях з метою запобігання цим проблемам та уникнення кризових явищ або пом'якшення їх впливу на економіку [12, с. 87].

Аналіз засвідчує, що передумовами створення мегарегулятора у розвинених країнах світу є посилення взаємозв'язку між колись розрізненими видами діяльності у сфері фінансових послуг, універсалізація фінанових продуктів та поява на ринку великомасштабних диверсифікованих банківських об'єднань – фінансових конгломератів – установ, які розвивають три основні напрями діяльності: класичне банківське посередництво, операції з цінними паперами і страхування [11, с. 47]. Наприклад, фінансовий конгломерат у Великобританії може отримати ліцензію на залучення депозитів, страхування, професійну діяльність з цінними паперами, корпоративне фінансування, управління фондами тощо [3, с. 83].

Перевагами створення мегарегулятора в Україні, на думку сучасних науковців, мають стати закріплення за ним відповідальності за розробку політики розвитку фінансового сектора, запровадження уніфікованого підходу до

регулювання та нагляду, створення єдиної бази даних фінансових установ, спрощення (уніфікація) звітності та зменшення її обсягів, підвищення ефективності управління за рахунок консолідації висококваліфікованого персоналу та реалізації єдиної кадрової політики, скорочення витрат держави завдяки економії на масштабах, підвищення здатності своєчасно та адекватно реагувати на виникнення фінансових інновацій і фінансових конгломератів, вироблення уніфікованого підходу до регулювання та нагляду за фінансовими установами, підвищення ефективності аналізу шоків, що впливають на фінансову систему в цілому тощо [3]; [5]; [10]; [12].

При цьому можуть виникати певні ризики, пов'язані з тимчасовою неідеальністю мегарегулятора впродовж перехідного періоду, зниженням ефективності регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами і збільшенням навантаження на державний бюджет через фінансування розробки законодавства та організаційних змін, перетворенням мегарегулятора в «бюрократичну машину», відсутністю макропруденційного нагляду тощо [3]; [5]; [6]; [12].

Йдеться також про те, що у країнах з перехідною економікою фінансовий ринок не є однорідним, спостерігається його висока фрагментованість та незавершеність процесів лібералізації [6, с. 94]. Варто також звернути увагу на відсутність в Україні потужних фінансових конгломератів. Так, відповідно до законодавчо-нормативної бази переважна більшість видів діяльності на вітчизняному фінансовому ринку є винятковими та не можуть поєднувати в собі інші види діяльності. Зокрема, послуги страхового ринку надають виключно страхові компанії, з недержавного пенсійного забезпечення – професійні адміністратори. Незважаючи на те, що банки мають право поєднувати послуги із залучення та розміщення коштів з послугами фондового ринку, нині жодна з банківських установ України не має не лише домінуючої, а й навіть значущої частки на суміжних небанківських фінансових сегментах [3, с.85]. У зв'язку з цим деякі дослідники та практики ставлять під сумнів доцільність створення мегарегулятора в Україні.

За цих обставин найважливішими напрямками вдосконалення системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг в Україні є такі: оптимізація управління НБУ в частині адекватності вживаних заходів об'єктивним реаліям, зменшення

впливу на його діяльність політичних та комерційних кіл; перегляд функцій банківського нагляду в напрямі забезпечення оперативності та адекватності оцінок щодо погіршення фінансового становища банківських установ; вдосконалення механізмів антикризової взаємодії НБУ і банківських установ; розробка та впровадження процедур макропруденційного нагляду задля відстеження ризиків для стабільності фінансового ринку; підвищення рівня довіри до банківської системи зі сторони інвесторів, кредиторів і вкладників, головним чином за рахунок забезпечення захисту їх прав; удосконалення базових засад рефінансування банківської системи з метою активізації інвестиційних процесів у національній економіці тощо.

ВИСНОВКИ

Практика засвідчує, що світова фінансово-економічна криза наочно показала недосконалість системи регулювання та нагляду за діяльністю банківських установ, яким не вдалось уникнути системних ризиків, що ледь не призвело до дестабілізації вітчизняної фінансової системи. При цьому нині одним з першочергових завдань державної політики у фінансовій сфері є побудова ефективної системи банківського регулювання та нагляду, здатної адекватно реагувати на дестабілізуючі фактори та ефективно протидіяти їм.

Варто зазначити, що на сьогодні залишається відкритим питання щодо реорганізації системи державного регулювання та нагляду за ринком банківських послуг та фінансовим ринком в цілому. До головних переваг системи мегарегулятора сучасні науковці відносять синергійний ефект від його впровадження та усунення дублюючих функцій окремих регулюючих органів фінансового ринку. Водночас на вітчизняному ринку поки що відсутні структурні комплексні фінансові інструменти та потужні універсальні фінансові інституції, що стали передумовами переходу до мегарегулятора у розвинених країнах світу. Йдеться про те, що створення мегарегулятора має бути адекватною реакцією на виклики ринку, який сягнув певного ступеня розвитку. Відтак головними пріоритетними заходами удосконалення системи регулювання та нагляду за ринком банківських послуг як складової фінансового ринку в Україні на сучасному етапі має стати розбудова існуючих регуляторних механізмів, підвищення їх прозорості та ефективності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: В 2-х т. Т. 1. – К.: Ника-Центр: Эльга, 2001. – 528 с.
2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 1. – С. 1.
3. Коваль О.П. Деякі аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 80–86.
4. Кравчук Н. Модифікація ринку фінансових послуг крізь призму фінансової консолідації: функціональна детермінантність та діалектика пізнання / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2007. – № 4(13). – С. 9–23.
5. Міщенко В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / Володимир Міщенко // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 4–9.

6. Мошенський С.З. Моделі державного регулювання фінансових установ / С.З. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6 (151). – С. 89–98.
7. Національний банк України. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/Publication/others.htm>
8. Розвиток банківської системи України / [За ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського]. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2008. – 584 с.
9. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: [Монографія.] – К.: КНЕУ, 2008. – 232 с.
10. Унінець-Ходаківська В.П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В.П. Унінець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6(96). – С. 238–247.
11. Чуб О.О. Банки в глобальній економіці. Банки в глобальній економіці: [монографія] / О.О. Чуб. – К.: КНЕУ, 2009. – 340с.
12. Швець Н. Теоретичні домінанти баківського нагляду / Наталія Швець // Банківська справа. – 2010. – № 5. – С. 83–93.
13. Юрій С.І., Луцишин О.О. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринкової економіки / С.І. Юрій, О.О. Луцишин // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 48–59.
14. Barth, James R. & Caprio, Gerard Jr. & Levine, Ross. Bank regulation and supervision: what works best // Journal of Financial Intermediation, Elsevier. – 2004. – Vol. 13(2). – P. 205-248.

УДК: 339.137.2

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВПЛИВ ЧИННИКІВ НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Тучковська І.І.

Проаналізовано етап становлення внутрішнього ринку України. Проведено дослідження чинників, що впливають на процес формування конкурентних стратегій торговельних підприємств споживчої кооперації. Запропоновано структурно-логічну схему основних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, що визначають набір конкурентних стратегій торговельних підприємств споживчої кооперації України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні стратегії, чинники, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, торговельні підприємства, споживча кооперація України.

ВСТУП

Трансформація господарських процесів в Україні суттєво змінює економічне, інформаційне і правове середовище функціонування та зміст господарсько-фінансової діяльності всіх господарюючих суб'єктів, в тому числі і підприємств споживчої кооперації України. Тому важливим завданням зростання ефективності господарської системи є інтенсивне використання новітніх технологій і методів ведення бізнесу із залученням висококваліфікованих працівників, а це забезпечить соціальну ефективність розвитку та зростання рівня життя населення в країні.

Основною метою діяльності торговельного підприємства споживчої кооперації в умовах нестабільного зовнішнього середовища є ефективне та раціональне використання свого потенціалу,

стабілізація існуючих та розробка нових переваг у конкурентній боротьбі. Це має йому забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку товарів та послуг.

Слід зазначити, що процес формування стратегії не завершується негайним комплексом дій. Зазвичай він має прояв у встановленні загальних напрямів, що координуватимуть діяльність торговельного підприємства на шляху до зміцнення його ринкових позицій.

На нашу думку, під час формування, зокрема конкурентної стратегії, неможливо передбачити всі можливості, що виникнуть у процесі її реалізації. Як тільки починають відкриватися конкретні альтернативи, з'являється і більш конкретна інформація, яка може поставити під сумнів обґрунтованість першочергового стратегічного вибору. Тому успішна розробка та використання конкурентної стратегії неможливі без ретельного дослідження чинників внутрішнього та зовнішнього

Тучковська Ірина Іванівна, асистент каф. «ІС у менеджменті», Львівська комерційна академія